

μέσω των σχετικών αγωνών για την άρση της διαταράξεως και ανάκτηση της κατοχής και μέσω της αυτοδύναμης προστασίας, αφενός, και η αναζήτηση του κέρδους από την παράνομη χρήση αλλότριου αρχαιολογικού αγαθού, αφετέρου, συμβάλλει, φρονώ, στην αποτελεσματικότερη προστασία των πολιτισμικών αγαθών. Ο ιδιώτης-κάτοχος έχει και το κίνητρο (την αισθητική απόλαυση και την αποκομιδή του κέρδους) αλλά και τον έλεγχο πάνω στο αγαθό, πράγμα που τον καθιστά ιδανικό «φύλακα κηδεμόνα» των συμπεριφορών όχι μόνο των ιδικών του αλλά και του κράτους και όλων ημών που κηδεμέθα για την προστασία της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Περαιτέρω θετική συνέπεια της αναγνωρίσεως δυνατότητας αναζητήσεως του κέρδους αποτελεί η ευχέρεια που παρέχεται στο κράτος ως κύριο των πολιτισμικών αγαθών να εξασφαλίσει μια αξιόλογη πηγή εσόδων.

Σημειώσεις

1. Η έννοια του «αρχαίου» οριοθετείται χρονολογικά από τον κ.ν. 5351/1932 και συμπροσδιορίζεται και από τον ν. 1469/1950, την Υ.Α. 4411/1968 που εκ-

δόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του άρ. 1 παρ. 1 του ν. 1469/1950, και του ν. 1126/1981 και 1127/1981. Για τα προβλήματα καθορισμού της έννοιας του «αρχαίου» βλβλ. και Ε. Δωρή, Το Δίκαιον των Αρχαιοτήτων (1985), σελ. 49 επ., Δ. Παϊζή, Προβλήματα εκ της κειμένης «υπερ αρχαιοτήτων νομοθεσίας» Π. Χρ. ΙΗ (1968), σελ. 315 επ., Β.Ι. Παπαχρήστου, Θέματα γύρω από τη Νομοθεσία «Περὶ Αρχαιοτήτων» ΝοΒ 1983, σελ. 640 επ., Ε. Τροβά, Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/86 (1992), σελ. 122 επ.
2. Περὶ της φύσεως και του περιεχομένου της κυριότητας του κράτους επί των αρχαίων βλβλ. Ε. Δωρή, ό.π., σελ. 39 επ.
3. Βλβλ. Ε. Δωρή, ό.π., σελ. 42.
4. Περὶ των προϋποθέσεων κτήσεως δικαιώματος κατοχής, του περιεχομένου του και των περιορισμών του, βλβλ. Ε. Δωρή, το Δίκαιον των Αρχαιοτήτων (1985), σελ. 67 επ.
5. Για τη δικαιολογία και τη σπουδαιότητα της ΑΚ 997 βλβλ. και Α. Γεωργιάδη, Εμπράγματο Δίκαιο Ι (1991), σελ. 245 επ.
6. Για τις προϋποθέσεις της προστασίας κατά την ΑΚ 997 βλβλ. και Α. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 246 επ.
7. Για τις προϋποθέσεις και την έκταση εφαρμογής της ΑΚ 985 βλ. Α. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 201 επ.
8. Γ. Καλλιμόπουλος, Η μη γνήσια διοίκηση αλλοτρίων (ΑΚ 739) (1978), σελ. 91 επ., Γ. Καρακώστας, Προσωπικότη-

τα και τύπος (1991), σελ. 141 επ.
9. Για τις προϋποθέσεις της ΑΚ 739 γενικά βλ. σε Καλλιμόπουλο, ό.π., Π. Παπανικολάου σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλο, ΑΚ 739.

Archaeological Heritage: Modern Tendencies in Legal Protection

I. Karakostas

The legal protection of the individual-possessor of an archaeological object through law-suits for the abrogation of disturbance and the regaining of its possession, on the one hand; and through claims for profiting from the illegal use of an archaeological object that belongs to somebody else, on the other, contributes to the more effective protection of cultural goods. The individual-possessor has the motive, that is the aesthetic pleasure and the profit, but also the control of the object, legal properties that promote him as the «guardian» both of his and the state's interest as well as of the interest of all of us who care about the protection of our cultural heritage.

An additional positive consequence generating from the possibility to claim a profit is that the state, the primary possessor of all cultural goods, is thus given the opportunity to produce for itself a significant source of income.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΑΠΟΛΙΘΩΜΕΝΕΣ ΤΡΙΧΕΣ:

Πληροφορίες και προβλήματα

Η αρχαιολογία, ως επιστήμη με θεωρητικές προεκτάσεις, περιοριζόμαστε από μεθοδολογικά προβλήματα, κυρίως όσον αφορά στη διασαφήνιση του ιδιαίτερου αντικειμένου της και στον τρόπο παρακολούθησης του παρελθόντος. Οι θεωρητικές αναζητήσεις της στρέφονται, σε ένα πρώτο ερευνητικό επίπεδο, στον τρόπο άντλησης πληροφοριών από τα υλικά κατάλοιπα: σαφέστερα, στο ποια υλικά κατάλοιπα μπορούν να εκληφθούν ως φορείς αναγνώσεων και κατατάξιμων πληροφοριών. Στο ερώτημα αυτό η κλασική άποψη κάνει διαχωρισμούς και διακρίσεις. Η σύγχρονη αρχαιολογία απαντά: όλα. Όσον αφορά δε σε περιόδους των οποίων η παλαιότητα δεν αφήνει πολλές διόδους εξέτασης, άρα και ανάπλασης, τα υλικά κατάλοιπα που είναι δυνατό να συλλεγούν και να μελετηθούν είναι πολύτιμα όσο και ποικίλα.

Η εξέταση των καταλοίπων διακρίνεται σε δύο μεγάλες ομάδες: τα μακροκατάλοιπα και τα μικροκατάλοιπα. Η μελέτη των μικροκαταλοίπων, ζωικών και φυτικών, παρουσιάζει εξαιρετικές δυσκολίες, όπως άλλωστε και ολόκληρη η περιβαλλοντική αρχαιολογία, αφενός γιατί ο

αρχαιολόγος θα πρέπει να είναι εξοικειωμένος με επιστήμες όπως η Βιολογία, η Ανθρωπολογία, η Βοτανολογία, η Χημεία κ.ά., και απ' ετέρου γιατί, όσον αφορά στα μικροκατάλοιπα, το μέγεθός τους δημιουργεί κάποιες φορές ανυπέβλητες δυσκολίες. Ανάμεσα στα ζωικά μικροκατάλοιπα συμπεριλαμβάνονται δόντια, μαλλιά, βακτήρια, ιοί, μαλάκια, παράσιτα. Οι μαρτυρίες γι' αυτά δεν είναι πάντοτε άμεσες, αλλά συχνά έμμεσες (δηλαδή κείμενα, τοιχογραφίες κ.ά.).

Ιδιαίτερης σπουδαιότητας ευρήματα θεωρούνται για τον αρχαιολόγο τα ανθρώπινα υπολείμματα, για όλες τις περιόδους της ιστορίας. Είναι εκείνα που βοηθούν στη δημιουργία όσο γίνεται σφαιρικότερης αντίληψης για το ανθρώπινο παρελθόν, τη θέση του είδους μέσα σ' αυτό, τη φυσική κατάσταση των διαφόρων φυλών, τις διατροφικές τους συνθήκες και δυνατότητες, την προσαρμογή τους στο περιβάλλον, τη φυλετική τους διαφοροποίηση, τις μεταναστεύσεις κλπ.

Ένα πολύτιμο, όσο και εύθραστο, υλικό αποτελούν τα υπολείμματα ανθρώπινων τριχών από το τριχώμα της κεφαλής. Η έρευνα που αφορά σε αυτές αποτελεί μια νέα προσέγγιση στη μελέτη των αρχαίων ανθρώπινων καταλοίπων. Η διατήρησή τους μπορεί να εξηγηθεί από την ιδιαίτερη δομή τους και εξαρτάται πάντα από τις περιβαλλοντικές συνθήκες της εποχής της ταφής («χρόνος μηδέν») και από το βαθμό σταθερότητας που παρουσίασαν οι συνθήκες αυτές στα επόμενα χρόνια. Ως επί μέρους παράμετροι μπορούν να αναφερθούν τα κατά τόπου ταφικά έθιμα καθώς και οι τρόποι συλλογής του υλικού από το έδαφος.

Λίλιαν Καραλή - Γιαννακοπούλου

Αρχαιολόγος

Η φυσική Ανθρωπολογία, που μελετά τους φυσικούς χαρακτήρες των ανθρώπων, κατατάσσει σε φυλές τις ομάδες των ανθρώπων που εμφανίζουν συγκεκριμένους φυσικούς χαρακτήρες, οι οποίοι δεν είναι κοινοί σε όλους. Βέβαια είναι δυνατόν να παρουσιαστούν ποσοτικές διαφορές στους φυσικούς χαρακτήρες μιας φυλής, όμως αυτές οι διαφορές δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τα όρια ποικιλότητας. Ας σημειωθεί επίσης ότι δεν θεωρούνται διαφορετικοί χαρακτήρες εκείνοι που έχουν σχέση με το φύλο, την ηλικία, την εργασία ή με παθολογικές καταστάσεις μερικών ατόμων μιας φυλής.

Το σχήμα της κεφαλής, το χρώμα και το σχήμα των τριχών και της ίριδας των ματιών, η μύτη και τα αυτιά αποτελούν μερικούς σημαντικούς φυλετικούς χαρακτήρες. Αναφορικά με τις τρίχες παρατηρείται ότι στις Κίτρινες φυλές οι άνθρωποι έχουν χοντρές και ευθύγραμμες τρίχες, στις Λευκές φυλές, στους Βόρειους Αφρικανούς και τους Αυστραλούς οι άνθρωποι έχουν λεπτές και κυματοειδείς τρίχες, ενώ βοστρυχοειδείς τρίχες έχουν οι Πυγμαίοι και μερικές άλλες φυλές της Κεντρικής και Νότιας Αφρικής. Η σημασία της μελέτης

των τριχών λοιπόν, όταν αυτές σώζονται και μπορούν να εντοπισθούν σε μια ανασκαφή, είναι εμφανής.

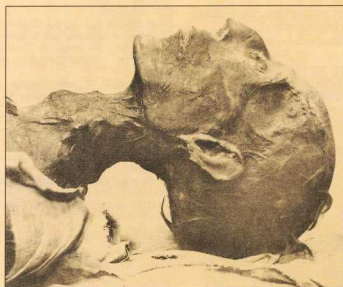
Η έρευνα στα αρχαία μαλλιά είναι σίγουρα μια νέα προσέγγιση στη μελέτη των αρχαίων ανθρώπινων καταλοίπων. Για πρώτη φορά στα 1860 ο Browne από τις Ηνωμένες Πολιτείες εξέτασε απολιθωμένα μαλλιά από τις περιοχές Λίμα, Παχακαμάκ, Αρίκα, Πίσκο, Μεξικό και Βραζιλία.

Λίγα χρόνια αργότερα, στα 1877, ο Rupper-Bey ανέφερε δείγματα από την Αίγυπτο και το Περού. Ο Virchow αργότερα έκανε μια πιο εκτεταμένη μελέτη στα αρχαία αιγυπτιακά μαλλιά. Η δουλειά του στράφηκε στον καθορισμό του χρώματος και της δομής. Πρόσφατα μια λεπτομερής μελέτη έγινε για τα μαλλιά από ένα σώμα που διατηρήθηκε σε έλος στο Schleswig-Holstein και χρονολογήθηκε την εποχή του Σιδήρου. Σε διάφορα μουσεία του κόσμου υπάρχουν σήμερα δείγματα μαλλιών από διάφορες περιοχές και εποχές. Η χρονολογήσή τους ποικίλλει: από την Αίγυπτο χρονολογούνται στους προ-δυναστικούς χρόνους, σχεδόν στο 4.000 π.Χ. Στην Ευρώπη, ιδιαίτερα στη Δανία και τη Βρετανία, τα δείγματα χρονολογούνται από

την εποχή του Χαλκού. Μαλλιά από τη Δυτική Σιβηρία που ανήκουν σε Σκυθές είναι επίσης πολύ παλιά. Φθάνουν το 2500 π.Χ. Τέλος, μαλλιά από την Αμερική και την Αφρική είναι γενικά πολύ πιο πρόσφατα. Τα περισσότερα δείγματα είναι πάνω από 1000 χρόνων. Μελλοντικές ανασκαφές και έρευνες θα φέρουν στο φως και άλλα δείγματα από άλλες χώρες, διαφορετικές χρονολογίες και ποικίλα ταφικά έθιμα.

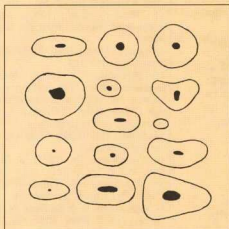
Μια τυπική ανθρώπινη τρίχα αποτελείται αρχικά από ένα εξωτερικό περίβλημα κλιμακωτά διατεταγμένης κερατίνης ουσίας. Στο εσωτερικό του περιβλήματος απλώνεται ευρύς φλοιός, που περικλείει λεπτό στρώμα λιγότερο συμπυκνωμένου κερατίνου διακολλημένου συχνά από ευκρινείς κοιλότητες. Τα τρία αυτά τμήματα είναι ευδιάκριτα σε εγκάρσιες τομές. Η αναγνώριση και διακρίση των ανθρώπινων τριχών από αυτές άλλων ζωικών ειδών έχει γίνει από τους Appleyard και Wildman. Μόνο, όμως, τα ανθρώπινα μαλλιά έχουν μελετηθεί σε βαθμό ώστε να χρησιμοποιούνται στην ανθρωπολογία και την αρχαιολογία· τα ζωικά παραμένουν — σχεδόν — άγνωστα.

Η κερατίνη, το κύριο συστατικό των τριχών, είναι υλικό ιδιαίτερα

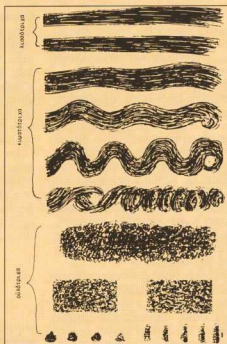

Διατηρημένες τρίχες σε μούμια.

Σχέδια τομής διαφόρων τύπων τριχών, που δείχνουν την ποικιλότητα σχήματος και μεγέθους.

Το σχήμα των διαφόρων τύπων τριχών, Κ. Ζαφειράτος-Β. Κιόρτης, Μαθήματα Φυσικής Ανθρωπολογίας (τεύχη 1 και 2), σ. 56.

ανθεκτικό στην αποσύνθεση και τη διαβρωτική δράση των ενζύμων. Ενδιαφέρουσα πλευρά της μελέτης των μαλλιών αποτελεί ο προσδιορισμός κάθε πιθανής σχέσης μεταξύ της διατήρησής τους και της πλατιάς ποικιλίας των ταφικών περιβαλλόντων. Δείγματα από το Somerset – πιθανώς από την εποχή του Σιδήρου –, από τα Shetlands, του 16ου αι., αλλά και από τη Δανία – Χαλκοκρατία έως και ύστερη αρχαιότητα – δείχνουν καθαρά πως είναι δυνατό να διατηρηθούν υπολείμματα μαλλιών σε εδάφη ελώδη και υγρά. Στην κα-

τηγορία αυτή ανήκουν και τα υπολείμματα που προέρχονται από το αρχαίο έλος Skye. Άλλες πάλι τοποθεσίες της Αφρικής (Αίγυπτος, 4.000 π.Χ.), της Αμερικανικής ηπείρου (περίπου 1.000 χρόνια πριν), των Καναρίων και Αλεούτιων νήσων απέδωσαν σχετικά μεγάλο αριθμό δειγμάτων. Οι τοποθεσίες αυτές χαρακτηρίζονται από θερμό, ξηρό κλίμα και αμμώδες έδαφος. Πολλές από τις θέσεις των περιοχών αυτών (Αλεούτιοι) ήταν σπήλαια με σταθερή, ξηρή θερμοκρασία. Ως εξαιρετική περίπτωση διατήρησης αναφέρεται αυτή των σκυ-

θικών σωμάτων (2.500 π.Χ.), που βρέθηκαν στα παγωμένα στρώματα της Δυτικής Σιβηρίας, καθώς και το ανθρώπινο σώμα που βρέθηκε πρόσφατα θαμμένο στους πάγους των Άλπεων, το οποίο αποτελεί θησαυρό για τον περιβαλλοντικό αρχαιολόγο. Οι τύποι εδαφών που απέδωσαν κατάλοιπα ανθρώπινων τριχών έχουν πολύ μεγάλη σημασία αναφορικά με τον καθορισμό του επιπέδου διατήρησης. Πειραματικές επαληθεύσεις έφραξαν φως στις σχετικές δυνατότητες συντήρησης σε διαφορετικά εδάφη: μαλλιά τοποθετήθηκαν σε

δοχεία και θάφθηκαν σε ασβεστώδες έδαφος, υγρή άμμο και υγρή τύφφη για 18 περίπου μήνες. Κατόπιν τα δείγματα εξετάστηκαν σε ειδικό μικροσκόπιο, για να φανεί πως τα θαμμένα στην άμμο και την τύφφη μαλλιά είχαν ελάχιστα μεταβληθεί, σε σύγκριση μάλιστα με εκείνα στον ασβέστη, τα οποία είχαν αλλοιωθεί σημαντικά.

Η ανάλυση των προηγούμενων ευρημάτων, καθώς και οι διάφορες πειραματικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν, έδειξαν τελικά ότι οι καλύτερες δυνατές συνθήκες διατήρησης όσον αφορά στα μαλλιά προέρχονται από εδάφη όξινα και υγρά, με ελλιπή ποσότητα οξυγόνου, άρα ακατάλληλα για την ανάπτυξη διαβρωτικών μικροοργανισμών. Προς αυτής της κατηγορίας τα εδάφη εστιάζεται η έρευνα για τη συλλογή και ανακάλυψη τριχών.

Όσον αφορά στα ταφικά έθιμα, ορισμένα από αυτά συνέβαλαν επίσης στη διατήρηση δειγμάτων. Ο Ηooton αναφέρει χαρακτηριστικά τις ταφές των αρχαίων Ινδιάνων του Pecos Pueblo, οι οποίοι εκάλυπταν το κεφάλι του νεκρού με κάποιο κεραμικό και συνέβαλλαν έτσι στη συντήρηση τμημάτων του τριχωτού. Το φαινόμοιο αυτό, και άλλα ανάλογα, εξηγείται από τις αναερόβιες συνθήκες που αναπτύσσονται μετά την κάλυψη.

Τα αρχαία μαλλιά παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα στην ανάλυση. Συνήθως ο αριθμός των τριχών που διασώζονται σε ένα δείγμα είναι πολύ μικρός, ενώ τα υπολείμματα έχουν μήκος περιορισμένο ώστε να εξακριβωθεί κάποιος κυματισμός τους. Επίσης είναι σε μεγάλο βαθμό εύθραυστα, ώστε συχνά η εγκάρσια τομή τους αποδεικνύεται δύσκολο εγχείρημα. Πολλά δείγματα, στην προσπάθεια να κοπούν, καταστράφηκαν. Ζημιές είναι δυνατό να προκληθούν και από τον ακατάλληλο τρόπο συλλογής τους, κυρίως όταν χρησιμοποιούνται τοιμητές.

Όσον αφορά τον χρωματισμό, αυτός παρουσιάζεται ποικίλος: τα δείγματα μπορεί να είναι από ξανθά έως σχεδόν μαύρα. Ασβένειες ή σύμπετες ανωμαλίες δεν έχουν παρατηρηθεί, έχουν όμως βρεθεί παράστα σε αιγυπτιακά και περουσιανά δείγματα. Φαίνε-

ται ότι οι συνθήκες που ευνοούν τη διατήρηση της τρίχας ευνοούν και τη διατήρηση των μεγάλων παρασίτων και των αβγών τους, ιδιαίτερα σε απολιθωμένα υλικά.

Η μελέτη στα αρχαία μαλλιά απαιτεί πολύ περισσότερα από μια μικροσκοπική ανάλυση για δομικές αλλοιώσεις. Από τις έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι πολύτιμες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από την πειραματική μέθοδο και τη σύγκριση με σύγχρονα μαλλιά καθώς και την υιοθέτηση τεχνικών μικροσκοπίων, που χρησιμοποιούνται σε άλλους τομείς.

Επειδή η περιβαλλοντική μελέτη και η στροφη της προσοχής σε αντικείμενα, που μέχρι χθες δεν ήταν αεσιοπαρήρητα, είναι σχετικά πρόσφατες, σημαντικά στοιχεία από παλαιότερες ανασκαφές έχουν οριστικά χαθεί. Αυτό ισχύει δυστυχώς και για σύγχρονα ανασκαφείς, όπου δεν γίνεται πλήρης εκμετάλλευση όλων των δυνατών υποδείξεων και των πηγών πληροφοριών.

Πόσο σημαντικό όμως επίτευγμα είναι για τον επιστήμονα η δυνατότητα ανασυνθέσεως της εικόνας του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, φυσικού και τεχνητού, στο παρελθόν! Αυτή είναι η μαγεία της αρχαιολογίας.

Petrified human hair: Information and problems

L. Karali - Janakopoulou

The human hair is a «new» valuable material for study and research by the archaeologist. It is discovered mainly in excavations of burials. It provides us with information about the race, the sex, the age, and the health of people, as well as about the habits and the social and cultural context of the period under investigation. This material is rarely found because of its fragility. Its preservation is difficult and depends on the environmental conditions of the time of the burial and the degree of their stability over the years. Finally, there is always the danger of fracturing the hair when collecting it from the soil. Today the human hair, discovered in archaeological sites, adds a new topic of interest in the study of the palaeo-environment and in anthropology.

Βιβλιογραφία

1. Brothwell, D.R., Higgs, E. (1969). Science in Archaeology. A Survey of Progress and Research. Thames & Hudson, London (2nd ed.), pp. 428-436.
2. Alexander, P. and Hudson, F. (1954). Wool, its Chemistry and Physics. London.
3. Appleyard, H.M. & Wildman, A.B. (1963). Fibres of Archaeological interest, p. 545 infra.
4. Barnicot, N.A. (1957). Man 57, 114-120.
5. Batrawi, A.M. EL. (1935). Report on the Human Remains. Mission Archéologique de Nuble 1929-1934. Cairo.
6. Browne, P.A. (1860). In Schourcraft, H.R. Archives of Aboriginal Knowledge, Washington, vol. 3, 375-393.
7. Jarrett, A. (1958). Brit. J. Derm 70, pp. 271-284.
8. Jarrett, A., Bligh, A. & Hardy J.A. (1956). Br. J. Derm 68, pp. 111-119.
9. Jarrett, A. & Spearman R. (1957). J. Emb. Exp. Morph. 3, pp. 103-110.
10. Hirsch, von F. & Schlabow K. (1958). Homo 9, pp. 65-74.
11. Hooton, E.A. (1930). The Indians of Pecos Pueblo, New Haven.
12. Low, A. (1943). Proc. Soc. Antiq. Scot. 6, pp. 118-119.
13. Minakow, P.A. (1899). Neue Ergebnisse bei Untersuchung von Haaren aus alten Grabstätten und von Mummen Quoted by Woodbury and Woodbury.
14. Sutton, R.L. (1956). Diseases of the Skin, London.
15. Pruner-Bey, Dr. (1877). J. Roy Anth. Inst. 6, pp. 71-92.
16. Shruballs, F.C. (1896). Proc. Camb. Phil. Soc. 9, pp. 154-178.
17. Spearman, R. & Barnicot, N. A. (1860). Am. J. Phys. Anth. 18, pp. 91-96.
18. Steggerda, M. & Seibert, H.C. (1941). J. Heredity 32, pp. 318-319.
19. Topinard, P. (1885). Elements d'Anthropologie générale, Paris.
20. Trotter, M. (1943). Am. J. Phys. Anth. 1, pp. 69-75.
21. Virchow R. (1896). Über die Ethnologische Stellung der Prehistorischen und Protohistorischen Aegypter. Nebst Bemerkungen über Entgrabung und Verfarbung der Haare, Berlin.
22. Woodbury, G. & Woodbury, E.T. (1932). Differences between Certain of the North American Indian Tribes as shown by a Microscopical Study of their Head Hair, Colorado.
23. H. Karali, «Περιβαλλοντική Αρχαιολογία», Αθήνα 1992.
24. Ζαρεφράτος Κ. & Κιορτσής Β., Μαθητικά Φυσικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 1988, σσ. 50-61.